

11. Омельченко Ю. А. До питання про витоки вітчизняного музейництва. *Питання культурології* : міжвід. зб. наук. ст. Київ : Київський державний інститут культури і мистецтв, 1995. Вип. 14. С. 71–77.
12. Омельченко Ю. Історія музейного будівництва в Україні. Київ, 1972. 231 с.
13. Прищепка О. П. Основи музеєзнавства : навч.-метод. посіб. Рівне : б. в., 2006. 104 с.
14. Проненко І. В. Сучасний розвиток музеїв-скансенів в українській музейній структурі. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії* : зб. наук. пр. Харків, 2017. Вип. 20. С. 91–97.
15. Свенцицький І. Про музеї і музейництво. *Нариси і замітки*. Київ, 1920. 76 с.
16. Скрипник Г. Етнографічні музеї України. Київ, 1989. 254 с.
17. Тронько П. П. Історико-культурні цінності і сучасність. Київ : Рідний край, 1988. 154 с.
18. Тронько П. Т. Великий син і Герой України. *Переяславський скарб Михайла Сікорського* : худож.-документ. повість / М. Махінчук. Київ, 2005. С. 256–260.
19. Щербак Д. Становлення і розвиток музейної педагогіки в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи* : зб. наук. пр. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2009. Вип. 1. 231 с.

Сидорчук Таїса,

кандидат історичних наук,

керівник Науково-дослідного центру орієнталістики імені Омеляна Прицака,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ТЕРНОПІЛЬ 1920–1930-Х РОКІВ: ЕКСПОЗИЦІЙНО-ВИСТАВКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОКУМЕНТІВ АРХІВУ ОМЕЛЯНА ПРИЦАКА

В статті проаналізовано архівні документи тернопільського періоду життя видатного вченого ХХ ст. Омеляна Прицака (1919–2006), які зберігаються в архівній колекції вченого в науковій бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія». Охарактеризовані різні види і типи архівних документів в контексті їх можливого використання в музейній практиці, зокрема при створенні експозиційних розділів або виставкових проєктів, присвячених історії та культурі Тернополя 1920–1930-х років.

Annotation: *The article analyzes archival documents of the Ternopil period of the life of an outstanding scholar of the 20th century Omeljan Pritsak (1919–2006), which are preserved in archival collection of the scholar at the scientific library at the National University «Kyiv Mohyla Academy». Different types and sorts of archival documents are characterized in the context of their possible using in museum practice, in particular, in the framework of the creation of exposition sections or exhibition projects, dedicated to the history and culture of Ternopil in the 1920s – 1930s.*

Ключові слова: *Омелян Прицак, Тернопіль, архівна колекція, архівний документ.*

Key words: *Omeljan Pritsak, Ternopil, archive collection, archive document.*

З 87 років життя видатного вченого ХХ ст. Омеляна Прицака (1919–2006), який був громадянином шести

держав (Західноукраїнська Народна Республіка, Друга Річ Посполита, Радянський Союз, Федеративна

Республіка Німеччини, Сполучені Штати Америки, Україна) та відносно стало мешкав у семи містах світу (Тернопіль, Львів, Геттінген, Гамбург, Вашингтон, Уелслі-Бостон, Київ), Тернопіль посідає особливе місце. Саме на Тернопіль припадає другий за тривалістю період життя О. Прицака (після Уелслі-Бостону), що охоплює понад 15 років. Значення Тернополя для О. Прицака полягає також і в тому, що з цим містом пов'язані його дитячі та юнацькі роки – важливі роки освітнього та особистісного становлення кожної людини.

Народившись у 1919 році у селі Лука на Самбірщині, О. Прицак з родиною мешкав у Тернополі з 1921 року. Тут він у 1925–1928 роках навчався спочатку в загальноосвітній школі ім. св. Казимира, згодом у школі ім. Генрика Сенкевича при Учительській державній чоловічій семінарії та у 1928–1936 роках продовжив навчання у Першій державній гімназії ім. Вінцента Поля. У 1936–1940 роках, навчаючись у Львівському університеті, О. Прицак часто приїздив до Тернополя під час канікул і провідуючи маму – Емілію Прицак (1897–1971). У двох автобіографічних нарисах вчений залишив цікаві спогади про тернопільські роки життя, зокрема про навчання у гімназії [6, 10]. Тернопільські сюжети у згаданих нарисах, а також у низці інтерв'ю, які О. Прицак давав ЗМІ у київський період життя у 1990-ті роки, свідчать, що Тернопіль для вченого був не просто малою батьківщиною, а місцем, де були закладені міцні освітні та світоглядні підвалини для подальшого його формування як науковця і особистості.

Науково-дослідницька праця О. Прицака у різних наукових ділянках (мовознавство, сходознавство, історія, історіософія) тісно пов'язана з дослідженнями насамперед писемних джерел різних народів багатьма мовами світу. Тому не випадково, що попри «мандрівний» і наповнений

драматичними перипетіями характер життя, спричинений вимушеним виїздом О. Прицака з батьківщини внаслідок подій Другої світової війни, вчений зберіг вивезені ним у грудні 1943 року особисті документи, частково листування, світлини та невелику частину книг. Ці матеріали містять також документальні свідчення й тернопільського періоду життя О. Прицака. Після смерті вченого, з 2007 року його бібліотечна та архівна колекції зберігаються в науковій бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія». Документи тернопільської тематики входять до складу відповідних розділів опису № 1 архівного фонду науковця.

В архіві О. Прицака відкритися різні за видами і типами документальні матеріали тернопільського періоду, а саме: документи про навчання у декількох навчальних закладах міста, перші творчі напрацювання, листування, фотографії. В групі особистих документів зберігаються 18 свідоцтв трьох навчальних закладів Тернополя 1920–1930-х років, що засвідчували щорічні результати навчання О. Прицака, в тому числі одне свідоцтво семикласної школи ім. св. Казимира, два свідоцтва школи ім. Генрика Сенкевича при Учительській державній чоловічій семінарії та 14 свідоцтв Першої державної гімназії ім. Вінцента Поля [2]. Кожне свідоцтво виготовлене на спеціальному бланку з переліком навчальних предметів, оцінками, підписами керівників навчального закладу, опікунів класу та печатками. Крім того, до цієї групи документів належить також свідоцтво зрілості О. Прицака, видане 5 червня 1936 року державною екзаменаційною комісією кураторії Львівського шкільного округу м. Львова на запит Першої державної гімназії ім. Вінцента Поля у Тернополі. Свідоцтво, виготовлене також на спеціальному бланку, містить підписи членів екзаменаційної комісії, печатку

тернопільської гімназії та фотографію його власника.

Про рівень викладання класичних мов у Першій державній гімназії міста Тернополя у 1930-х роках свідчить рідкісне на сьогодні періодичне польськомовне видання «Filomata», де був надрукований допис учня 7-го класу гімназії і голови гімназійного філологічного товариства О. Прицака про вивчення латинської мови гімназистами, а також його переклад з латини польською мовою сьомої оди Горация під назвою «Horatius 7» [9]. У цьому львівському журналі, присвяченому питанням античної історії та літератури, публікація О. Прицака була першою пробою пера юного тернопільянина у фаховому виданні.

Шкільна тема Тернополя 1920–1930-х років відображена також у таких архівних документах О. Прицака, як фотографії [1]. Зокрема, збереглися дві світлини учнів класу з опікунами Першої державної гімназії ім. Вінцента Поля 1930 і 1933 років, на яких відповідно до вимог більшість учнів одягнена у шкільну форму та у кашкети зі значком. Світлина 1933 року на звороті містить підписи всіх 28 учнів 5-го класу гімназії та їхнього опікуна. При цьому прізвища учнів українського походження написані українською мовою, польського походження – польською, єврейського походження – польською і паралельно їдишем. В автобіографії О. Прицак згадував, що перші декілька років навчання у польській гімназії він був єдиним учнем українського походження [10, р. XI]. Після закриття Державної української гімназії у Тернополі у 1930 році частина її учнів перейшла на навчання до польських гімназій, яскравим доказом чого є фотографія 1933 року. До того ж ця фотографія є показовою в контексті вияву своєї національної ідентичності 14-літніх підлітків кожної національної групи. Ще одна «гімназійна» світлина представляє учасників хору гімназії в

Учні 5-го класу Першої державної гімназії ім. Вінцента Поля у Тернополі та їхні підписи на звороті світлини, 1933 р. Наукова бібліотека НАУКМА. Фонд 10. Опис 1. Справа 1951.

читальній залі закладу на фоні портрету Йозефа Пілсудського, обрамленого чорними стрічками. Дата на звороті світлини – 18 травня 1935 року вказує на захід, присвячений вшануванню пам'яті керівника держави у стінах гімназії. Всі вказані фотографії мають постановочний характер, тобто виготовлені у фотостудії або в залі, учні розміщені у відповідному порядку і довкола опікуна класу або вчителя, а також таким чином, що обличчя кожного учня чітко видно в анфас або в профіль.

З гімназією, в якій навчався О. Прицак, пов'язана ще одна фотографія з колекції вченого. Мова йде про фотографію-віньєтку абітурієнтів Першої державної гімназії ім. Вінцента Поля 1936 року, на якій скомпоновані світлини випускників та вчителів, загального виду Тернополя,

Свідоцтво зрілості Омеляна Пріцака про завершення навчання у Першій державній гімназії ім. Вінцента Поля в Тернополі, 5 червня 1936 р. Тернопіль. Наукова бібліотека НаУКМА. Фонд 10. Опис 1. Справа 1040.

будинку гімназії та учнів у навчальній аудиторії. Фотографія візуалізує низку знаних у Тернополі українських і польських освітян та громадських діячів 1920–1930-х років, зокрема директора гімназії Домініка Пителя, педагога і громадського діяча Пилипа Гайду, доктора, викладача польської мови, згодом засновника іраністики у польському сходознавстві, професора Ягеллонського університету Францішека Махальського. Відомий у місті у ті роки артистично-фотографічний заклад «Аделя» для тла віньетки використав зображення з римської міфології та історії – Капітолійську вовчицю, яка годує Ромула і Рема та римських легіонерів, що мало б підкреслити класичний тип навчального закладу, яким була гімназія [1].

«Тернопільська» колекція фотографій О. Пріцака умовно складається з декількох груп: фотографії О. Пріцака в колі друзів та фотографії тернополян – дітей, молоді, дорослих на вулицях, у парку, приватних садибах, публічних приміщеннях під час різних міських та товариських подій і заходів. Наприклад, на світлині святкування Українського Педагогічного

Товариства у залі товариства «Бесіда» м. Тернополя 2 лютого 1936 року зафіксовано понад 100 святково вбраних різного віку учасників забави. Ще одна світлина зберегла образи юних учасниць Марійської дружини Тернополя 1935–1936 років. Декілька десятків фотографій відтворюють товариські прогулянки околицями Тернополя та до давніх історичних поселень (наприклад, до Гаїв Великих, Галича, Олеська, Почаєва, Теробовлі, Урожа, Черче та ін.) або поїздки до меморіальних місць, пов'язаних з українською історією (зокрема, до гори Маківки – місця боїв 1915 року, в яких активну участь брали Українські Січові Стрільці або до Підлисецької Білої Гори, де 1911 року був встановлений пам'ятник-хрест Маркіяну Шашкевичу). Такі спільні екскурсії були популярні особливо серед західноукраїнської молоді у 1930-х роках, в тому числі й тернопільської, доказом чого є світлини О. Пріцака.

Окрім вищезгаданого опублікованого польськомовного вірша «Horatius 7», поетичний хист О. Пріцака-юнака розкривається в рукописній збірці його віршів під назвою «Ліра. Голос серця. Поезії. Тернопіль – город князя Лева, 1935–1937» [5]. Збірка включає 48 віршів, написаних українською мовою. На звороті титульної сторінки збірки О. Пріцак вказав ім'я юної тернополянки, яка надихала його на творчість: «Галюсі Колодницькій з «тернопільських днів» присвячує автор» [5, арк. 2 зв.]. Хоча і загальна авторська назва збірки, і низка емоційно наповнених поезій, адресованих безпосередньо дівчині, носять романтичний характер, значна частина віршів передає також почуття до батьківщини, пориву до бою за справедливість, прагнення прислужитися Україні. Окрім різноманітної тематики, для віршів характерне використання й зазначення автором різних поетичних жанрів – гімну, оди, балади, елегії, сонету,

притчі та навіть акровіршу, що свідчить про глибоке знання світової літератури тернопільським гімназистом, а значить і про рівень навчання у тернопільських гімназіях 1930-х років. Оскільки в кінці кожної поезії вказані місто, дата і година написання, то можна стверджувати, що збірка в основному була створена у Тернополі, хоча у 1936–1937 роках О. Пріцак вже навчався у Львівському університеті. В архіві О. Пріцака також зберігаються три рукописні поезії його товаришки з тернопільських часів Оксани Кордуби, датовані 1935 роком і пройняті темою свободи, рішучості до звільнення народу від кайданів [5, арк. 62–63].

Збережені епістолярні документи О. Пріцака 1930-х років включають листування з мамою та листи гетьмана Павла Скоропадського, що свідчить про те значення, яке надавав цим матеріалам молодий дослідник. В одному листі до мами зі Львова О. Пріцак, оповідаючи про свої справи та запитуючи про тернопільських знайомих і сусідів, наполегливо просить на вшанування пам'яті нещодавно загиблого Євгена Коновальця «тризуба в нашій хаті прикрасити жалібними кременями» [3]. Листування гетьмана П. Скоропадського і О. Пріцака, тоді студента Львівського університету, було започатковане у 1938 році у зв'язку з історико-генеалогічним дослідженням роду Скоропадських останнім на прохання гетьмана. Більшість листів П. Скоропадського були надіслані на львівську адресу О. Пріцака і одна листівка – до Тернополя, на вулицю Глиняну, 11, де мешкала мама Пріцака і куди він часто приїздив зі Львова [4]. Листівка містить окрім вітального тексту з Великоднем автограф П. Скоропадського, а також тиснені монограму, гетьманську шапку та адресу родини Скоропадських під Берліном. З тексту і дати листівки зрозуміло, що гетьман і молодий дослідник підтримували листовий

контакт також після опублікування зазначеного дослідження [7; 8].

Аналіз архівних документів Омеляна Пріцака свідчить, що в його колекції зберігається близько сотні документів різних за видами і типами (документи про навчання, листи, рукописи та видання творчих праць, фотографії), які є важливими джерелами не лише в контексті реконструкції біографії самого вченого, але й відтворюють освітнє, громадсько-культурне, політичне та приватне життя Тернополя і тернополян 1920–1930-х років, а також особливості життя, традиції та настрої окремих соціальних і національних груп, зокрема української частини населення міста. Світлина зберегла образи багатьох мешканців Тернополя, нащадки яких є мешканцями сучасного Тернополя. Крім того, низка фотографій містить цікавий матеріал щодо урбаністичного ландшафту середмістя та околиць Тернополя столітньої давності. Належачи до архівної колекції О. Пріцака і будучи насамперед цінним джерелом інформації до його біографії, значна частина документів тернопільського періоду завдяки їх змістовній наповненості, візуальній атрактивності, задовільному стану

*Тернопільська молодь на вшануванні пам'яті Маркіяна Шашкевича та січових стрільців. Підлисецька Біла Гора, 7 серпня 1937 р.
Наукова бібліотека НаУКМА. Фонд 10.
Опис 1. Справа 1951.*

збереженості може бути розглянута і використана в експозиційно-

виставковій практиці як повноцінний музеальний матеріал.

Джерела і література

1. Альбом з фотографіями 1930–1940-х років. *Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія»* (далі: НАУКМА). Ф. 10. Оп. 1. Спр. 1951.
2. Атестати і свідоцтва про освіту і навчання Омеляна Прицака в гімназії та університетах. *Наукова бібліотека НАУКМА*. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 1040. Арк. 1–9.
3. Лист Омеляна Прицака до Емілії Прицак від 8 червня 1938 року. *Наукова бібліотека НАУКМА*. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 653. Арк. 2.
4. Листівка гетьмана Павла Скоропадського до Омеляна Прицака від 12 квітня 1939 року. *Наукова бібліотека НАУКМА*. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 778. Арк. 7–8.
5. Прицак О. Ліра. Голос серця. Поезії. Тернопіль – город князя Лева, 1935–1937. *Наукова бібліотека НАУКМА*. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 642.
6. Прицак О. Мій шлях історика. *Історіософія та історіографія Михайла Грушевського*. Київ–Кембрідж, 1991. С. 61–78.
7. Прицак О. Рід Скоропадських (Історико-генеалогічна студія). *За велич нації. У двадцяті роковини відновлення української гетьманської держави* / редкол. : М. Пасічник, мгр. М. Карпишин, Т. Коструба. Львів, 1938. С. 50–68.
8. Прицак О. Рід Скоропадських. Його звязки з Руриковичами й Гедеміновичами. *Нова Зоря*. Львів, 24 квітня 1938 р. Ч. 30 (1130). С. 17–18.
9. Pricak E. Gimnazium I w Tarnopolu. Horatius 7. *Filomata*. Lwów, 1935. L. 71. S. 470–472.
10. Pritsak O. Apologia Pro Vita Sua. *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları* Ed. Şinasi Tekin. Cambridge, Mass. : Harvard University, 1978. P. XIII – XVIII.

УДК 351.852.14

Ганусевич Наталія,
молодший науковий співробітник,
Національний заповідник «Замки Тернопілля»

ЕКСПОЗИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ» НА ПРИКЛАДІ РЕЕКСПОЗИЦІЇ ЗАЛУ «ЗБРОЯ» СКАЛАТСЬКОГО ЗАМКУ

В статті висвітлена експозиційна діяльність Національного заповідника на прикладі залу «Зброя» Скалатського замку. Оновлюючи діючу експозицію новими кованими зразками (копіями) зброї, заповідник популяризує фондів збірки і саму пам'ятку архітектури національного значення.

Annotation: The article highlights the exhibition activities of the National Reserve on the example of the «Weapons» hall of the Skalat Castle. By updating the current exposition with new forged samples (copies) of weapons, the reserve popularizes the stock collections and the architectural monument of national significance itself.

Ключові слова: реекспозиція, зброя, щит, герб, замок, фонди, заповідник.

Key words: re-exposure, weapons, shield, coat of arms, castle, funds, reserve.